

УДК 371.212.8.37.017.93

Л. В. Мартинюк,
практичний психолог, викладач-методист
(Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка)

**ОЦІНКА МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТАМИ-ВИПУСКНИКАМИ
(СПІВВІДНОШЕННЯ У СВІДОМОСТІ І САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОНЯТЬ "ДОБРЕ" Й "КОРИСНЕ")**

У статті досліджуємо проблему співвідношення категорій "добре" і "корисне" у моральній свідомості і самосвідомості студентів педагогічного коледжу. Метою дослідження було виявити, які з загальнолюдських цінностей для майбутніх учителів є найвагомішими при оцінюванні інших та себе. Важливим було виявити окремі розбіжності в оцінюванні юнаків та дівчат. Матеріал статті базуються на результатах проведених емпіричних досліджень.

Що для юнаків та дівчат є добро? Чи є воно уособленням безкорисливості, благодійності? Які моральні категорії виявляються для майбутніх учителів найбільш близькими? Як представлені компоненти корисності, вигоди, меркантильності в моральній свідомості молодих? Наскільки зорієнтовані вони на те, щоб чинити морально, а отже – за сумлінням, щиро, без цинічного розрахунку? Які цінності-цілі та цінності-інструменти переважають в ієрархії ціннісних орієнтацій? Такі питання виникали при окресленні головної проблеми дослідження – співвідношення добра і користі у свідомості та самосвідомості юнаків та дівчат, студентів випускного курсу педагогічного коледжу.

Споконвіку, – зазначає Р. Г. Апресян у своїй роботі "Добро і користь", – мораль існує як свідомість, що протистоїть корисливості. Добро – безкорисне і антиогоїстичне. У звичайному мовленні слова "добро" і "користь" постійно опиняються поруч: ми говоримо "добро" і маємо на увазі корисність, потрібність того, про що йде мова, а "корисним" називаємо те, що приносить людині щастя, становить його благо. Таке слововживання пояснюється тим, що і "добро" і "користь" позначають позитивні соціальні цінності, відмінність яких не завжди чітко проявляється, або ж просто не береться до уваги ціннісно недиференційованою буденною свідомістю [1: 137].

У філософії ж, навпаки, – продовжує Р. Г. Апресян, – легко простежити виразну тенденцію диференційованого розгляду цінностей. Вже Аристотель не обмежується перерахунком різних благ, та спеціально підкреслює, що предметом його розгляду в "Нікомаховій етиці" є не просто благо (agaton), але найвище благо (ariston). За розрізненням благ проглядаються різні грані людської діяльності, зокрема моральної та утилітарної, які представлені у ціннісній свідомості поняттями "добро" й "користь" [1: 138].

Для перевірки гіпотези щодо вічності та позачасової привабливості таких людських цінностей, як доброта, вірність, милосердя, совість, – з одного боку, та непривабливості таких проявів в поведінці особистості, як заздрість, зверхність, аморальність, цинізм, – з іншого, було проведено зріз – анкетування, в якому респондентам треба було визначити серед 33 позитивних п'ятнадцять найпривабливіших моральних якостей особистості, і в переліку з 34 негативних – 15 найнеприємніших моральних вад; кожній з відібраних якостей присвоювався ранг. У дослідженні взяли участь 123 студенти Коростишівського педагогічного коледжу – випускники відділення "Початкове навчання" та одна навчальна група відділення "Трудове навчання" (24 особи).

Для ранжування студентам-випускникам пропонувалися по черзі два переліки, які склалися з певних моральних якостей (таблиця 1).

Результати опитування-ранжування було зведено в таблицю, в якій підраховувалося: середній показник рангу, загальна вага всіх набраних рангів, загальна кількість виборів по кожній якості, індекс привабливості кожної якості (таблиці 2, 3).

Як можна зрозуміти із зведених результатів першого етапу дослідження (таблиці 2, 3), такі загальнолюдські, вічні цінності, як любов, відповідальність, людяність, совість, чесність, ввічливість, вірність, золоте правило, правдивість, працьовитість, милосердя, добродійність, скромність, чуйність виявилися для майбутніх вчителів найпривабливішими. Такі відповіді сіють сумніви, що далеко не всіх у сучасному світі, насамперед, ваблять такі чесноти, які, будучи цінними та соціально значимими (принциповість, діловитість, мужність, новаторство, оптимізм, сміливість, почуття нового, ідейність, витримка, вимогливість тощо), більшою мірою відповідають поняттю "корисне", ніж поняттю "добро". Разом з тим, в перелік найпривабливіших моральних достоїнств людини не потрапили такі якості, як великодушність, терпимість, самопожертва.

Зміст відповідей другої категорії студентів (відділення "Трудове навчання", де навчаються юнаки) дещо відрізняється, ймовірно, в силу специфіки "чоловічої ментальності". До переліку з 15 найбільш пріоритетних моральних якостей (табл. 3) потрапили, наприклад, такі, як витримка, сміливість, мужність, відвертість. Спільними у числі найбільш привабливих як для юнаків, так і для дівчат,

якостей виявилися: людяність, совість, любов, співчуття, які найбільшою мірою відбивають уявлення про безкорисливе добро.

Таблиця 1.

Перелік позитивних і негативних моральних якостей

Позитивні	Негативні		
1. відвертість	1. заздрість	18. новаторство	18. ревності
2. ввічливість	2. безідейність	19. оптимізм	19. дармоїдство
3. великодушність	3. лицемірство	20. патріотизм	20. фарисейство
4. вимогливість	4. карколомство	21. почуття нового	21. хабарництво
5. витримка	5. аморальність	22. правдивість	22. чванливість
6. відповідальність	6. грубощі	23. принциповість	23. скнарість
7. вірність	7. зловтіха	24. самопожертва	24. заздрість
8. гідність	8. зверхність	25. скромність	25. безідейність
9. діловитість	9. користолюбство	26. сміливість	26. лицемірство
10. добродійність	10. підступність	27. совість	27. карколомство
11. духовність	11. цинізм	28. солідарність	28. аморальність
12. золоте правило	12. лихослів'я	29. співчуття	29. грубощі
13. ідейність	13. зазнайство	30. терпимість	30. зловтіха
14. любов	14. міщанство	31. працьовитість	31. зверхність
15. людяність	15. кар'єризм	32. чесність	32. користолюбство
16. милосердя	16. наклеп	33. чуйність	33. підступність
17. мужність	17. безсоромність		34. цинізм

Таблиця 2.

Результати опитування студентів відділу "Початкове навчання"

Позитивні якості				
Назва моральної якості	Середній показник рангу	Сума числових значень рангів	Кількість виборів	Індекс привабливості
1. любов	5,775	332	89	0,0649
2. відповідальність	5,436	424	78	0,0697
3. людяність	6,617	299	67	0,0988
4. совість	6,926	428	81	0,0855
5. чесність	6,566	499	76	0,0864
6. ввічливість	6,375	459	73	0,0873
7. вірність	5,766	369	64	0,0901
8. "золоте правило"	6,286	396	63	0,0998
9. правдивість	7,732	433	56	0,1381
10. працьовитість	10,000	556	68	0,1471
11. милосердя	8,917	535	60	0,1486
12. добродійність	7,808	406	52	0,1501
13. скромність	9,931	576	58	0,1712
14. чуйність	10,151	538	53	0,1915
Негативні якості				
Назва моральної якості	Середній показник рангу	Сума числових значень рангів	Кількість виборів	Індекс непривабливості
1. заздрість	4,55	355	78	0,2197
2. лицемірство	5,03	307	61	0,1987
3. аморальність	5,46	366	67	0,1831
4. грубощі	5,52	436	79	0,1812
5. зловтіха	5,84	537	92	0,1713
6. зверхність	6,17	327	53	0,1621
7. підступність	6,42	494	77	0,1559
8. зазнайство	6,45	387	60	0,1550

9. наклеп	6,58	507	77	0,1519
10. безсоромність	6,62	470	71	0,1511
11. ревнощі	8,53	469	55	0,1173
12. хабарництво	9,67	522	54	0,1034

Таблиця 3.

Результати опитування студентів відділу "Трудове навчання"

Назва якості	Кількість виборів	Індекс привабливості	Σ	середній показник рангу
позитивні				
1. відвертість	11	0,2115	52	4,73
2. ввічливість	10	0,1852	54	5,40
3. мужність	10	0,1613	62	6,20
4. вірність	15	0,1546	97	6,47
5. сміливість	11	0,1507	73	6,64
6. гідність	15	0,1500	100	6,67
7. витримка	11	0,1429	77	7,00
8. совість	11	0,1358	81	7,36
9. любов	16	0,1280	125	7,81
10. людяність	14	0,1261	111	7,93
11. чесність	12	0,1237	97	8,08
12. відповідальність	10	0,1220	82	8,20
13. правдивість	12	0,1154	104	8,67
14. співчуття	9	0,0989	91	10,11
15. скромність	8	0,0941	85	10,63
негативні				
1. заздрість	11	0,333	33	3,000
2. зверхність	12	0,261	46	3,833
3. ревнощі	8	0,258	31	3,875
4. грубощі	10	0,208	48	4,800
5. підступність	12	0,179	67	5,583
6. безсоромність	10	0,172	58	6,444
7. користолюбство	12	0,169	71	5,917
8. наклеп	15	0,169	89	5,933
9. цинізм	10	0,164	61	6,100
10. кар'єризм	9	0,153	59	6,556
11. аморальність	12	0,148	81	6,750
12. зловтіха	15	0,139	108	7,200
13. хабарництво	8	0,136	59	7,375
14. зазнайство	12	0,133	90	7,500
15. чванливість	9	0,111	81	9,000
16. скнарність	9	0,102	88	9,778

Щоб прослідкувати взаємозалежність між моральними оцінками та складовими моральної самосвідомості, наступним етапом стало дослідження на виявлення термінальних та інструментальних цінностей особистості за методикою "Ціннісні орієнтації" Рокіча.

Результати тестування усіх респондентів було зведено в підсумкову таблицю та підраховано середній показник рангу для кожної якості (у порядку зменшення привабливості тієї чи іншої цінності):

Таблиця 4.

Результати опитування за методикою "Ціннісні орієнтації" Рокіча

Термінальна цінність		Середнє значення рангу
1) здоров'я (фізичне і психічне)		5,667
2) любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)		6,400
3) наявність гарних і вірних друзів		6,533
4) щасливе сімейне життя		6,733
5) цікава робота		8,333
6) матеріально забезпечене життя		8,400
7) суспільне визнання (повага навколишніх, колективу)		8,467
8) впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)		8,933
9) розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалювання)		9,214
10) пізнання (можливість розширення загальної культури, інтелектуальний розвиток)		9,533
11) продуктивне життя (максимально повне використання своїх здібностей)		10,000
12) життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд)		10,333
13) творчість (можливість творчої діяльності)		10,800
14) воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)		10,867
15) краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і мистецтві)		11,067
16) активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість)		11,200
17) розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)		13,267
18) щастя інших (добробут, розвиток, удосконалювання інших людей, людства)		13,467

Розгляд матеріалів даної таблиці дещо насторожує, навіть, можливо, йде в певну суперечність із першими оптимістичними сподіваннями щодо суцільної "безкорисливості" юні. Така цінність, як щастя інших, виявляється на останній позиції серед ціннісних орієнтацій студентів. (Лише один респондент присвоїв даній цінності перший ранг, решта – відносили її на 14-18 позиції!).

Наступним кроком у дослідженні особливостей уявлень студентів про свої моральні властивості та моральність соціального оточення було вивчення типу психологічного самовдосконалення за методикою, запропонованою Є. І. Головахою та Н. В. Паніною

Інструкція. Майже кожній людині хотілося б бачити себе та інших в чомусь досконалішим. Із психологічних якостей найчастіше не вистачає тих, які перераховані в таблиці. Уявіть, що у вас з'явилася унікальна можливість розвинути в собі будь-яку з зазначених якостей, але лише одну. Що саме вам хотілося б додати собі насамперед? Обведіть номер відповідної якості у лівій половині таблиці (Собі).

А тепер уявіть, що стало можливим розвинути будь-яку із зазначених якостей в інших людях, але знову ж таки одну. Що саме Ви б хотіли додати оточуючим в першу чергу? Обведіть номер цієї якості в правій частині таблиці (Іншим).

С о б і		і н ш и м					
		1	2	3	4	5	6
Витримки	1	А	Б	Б	А	Б	А
Доброзичливості	2	В	Г	Г	В	Г	В
Відвертості	3	В	Г	Г	В	Г	В
Сили волі	4	А	Б	Б	А	Б	А
Співчуття	5	В	Г	Г	В	Г	В
Впевненості	6	А	Б	Б	А	Б	А

Інтерпретація. Існують чотири типи психологічного вдосконалення. Для Вас найбільш характерний той, який позначено буквою, що стоїть на перетині виділених вами рядка і стовпчика:

А. – стати твердішим разом з усіма (зробити світ сильнішим);

Б. – утвердитися самому у більш м'якому оточенні;

В. – пом'якшити свій норов, допомагаючи утвердитися іншим;

Г. – стати м'якши разом з усіма (зробити світ добрішим).

Для переважної більшості досліджуваних (72%) характерний тип самовдосконалення Б (утвердитися в більш м'якому оточенні), вони внутрішньо орієнтовані на схему взаємин: "Допоможіть мені, добрі та чуйні, стати сильним!" Лише 7% відсотків орієнтовані на шлях самовдосконалення Г, який повністю відповідає моделі "Я допомагаю тобі стати сильнішим, піднятися, впевнитися в собі", тобто бажають бути ще добрішими на благо іншого.

Аналіз результатів дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Для майбутніх учителів найпривабливішими моральними рисами виявилися: любов, відповідальність, людяність, совість, чесність, ввічливість, вірність, "золоте правило", правдивість, працьовитість, милосердя, добродійність, скромність, чуйність (у порядку зменшення привабливості). Моральні оцінки юнаків та дівчат різняться.

2. Найбільш непривабливими є такі моральні вади, як: заздрість, лицемірство, аморальність, грубощі, зловтіха, зверхність, підступність, зазнайство, наклеп, безсоромність, ревності, хабарництво (в порядку зменшення непривабливості).

3. На думку авторів, дана ієрархія морально-психологічних цінностей менш поширюється на власну особистість, аніж на абстрактну модель суспільного ідеалу, який сформувався в повсякденному спогляданні та оцінці ближніх. Таким чином, для сучасної молоді людини, яка вирішила стати вчителем, не втратили цінність категорії добра і зла. Разом з тим, у свідомості та поведінкових проявах юнаків та дівчат достатньо помітними є загальні споживацькі тенденції.

4. Важливими в змісті та технології освітньо-виховної роботи мають бути такі напрями, як: гуманізація всіх складових навчально-виховного процесу; пріоритетність інтерактивних методів навчання, що актуалізує самостійність студентів; побудова процесу теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів на особистісно зорієнтованих засадах; заохочення альтруїстичних проявів, доброчинних мотивів та намірів у ситуаціях неформального особистісного спілкування з вихованцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Этическая мысль: Науч.-публицист. чтения. 1991 / Общ. ред. А. А. Гусейнова. – М.: Республика, 1992. – 446 с.
2. Москаленко В. Д. Что угодно для души? – М.: Панорама, 1991.
3. Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 189 с.
4. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога. В 2 кн. - М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2001. – 529 с.
5. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

Матеріал надійшов до редакції 04.03. 2008 р.

Мартынюк Л. В. Оценка нравственных качеств студентами-выпускниками (соотношение в сознании и самосознании будущих учителей понятий "добро" и "польза").

В статье исследуем проблему соотношения категорий "добро" и "польза" в нравственном сознании и самосознании студентов педагогического колледжа. Целью исследования было определить, какие из общечеловеческих ценностей для будущих учителей являются наиболее важными при оценке других и себя. Важным было обнаружить отдельные расхождения в оценивании юношей и девушек.

Материал статьи основан на результатах проведенных эмпирических исследований.

Martinuk L. V. The Graduates' Evaluation of Moral Qualities. (the correlation of the good and the useful in the consciousness and self-consciousness of future teacher).

In the article we deal with the problem of correlation of the categories "the good" and "the useful" in the moral consciousness and self-consciousness of the students studying at the pedagogical college. The objective of the research was to find out which of the human values are the most significant for future teachers while evaluating others and themselves. It was important to find out some divergences in evaluating boys and girls. The material of the article is based on the results of the conducted empirical researches.